

جایگاه محیط‌زیست در سند راهبردی توسعه گردشگری

فرونش عطار صحراگرد^{۱*}، افشین دانه‌کار^۲

۱- دانشجوی دکتری، گروه محیط‌زیست طبیعی، دانشکده منابع طبیعی، دانشکدگان کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه تهران، کرج، ایران

۲- استاد، گروه محیط‌زیست طبیعی، دانشکده منابع طبیعی، دانشکدگان کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه تهران، کرج، ایران

*رایانامه نویسنده مسئول: attar.farnoush@ut.ac.ir

چکیده

با توجه به وابستگی مستقیم صنعت گردشگری به منابع طبیعی، سرزمین و کیفیت محیط زیست، میزان توجه اسناد فرادست گردشگری به ملاحظات محیط‌زیستی از اهمیت زیادی برخوردار است. غفلت از اصول پایداری محیط‌زیستی در این اسناد می‌تواند ضمن کاهش تاب‌آوری اکوسیستم‌ها و سرزمین، در بلندمدت توسعه گردشگری را با چالش مواجه سازد. سند راهبردی توسعه گردشگری در پاسخ به ضرورت وجود چارچوبی هدایت‌گر و منسجم برای سامان‌دهی و جهت‌دهی به فرایند توسعه گردشگری کشور و با اتکا به اسناد بالادستی و سیاست‌های کلان این حوزه، تدوین و ابلاغ شده است. هیئت وزیران در تیرماه ۱۳۹۹ به پیشنهاد وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی و به استناد بند الف ماده ۱۰۰ قانون پنجساله ششم توسعه، سند راهبردی توسعه گردشگری را تصویب نمود. این سند در ۱۰ بخش تدوین شده که در ۱۱۴ بند و گزاره آن به موضوعات محیط‌زیستی پرداخته شده است، اهم موضوعات مورد بررسی در این سند عبارت‌اند از گردشگری و طبیعت‌گردی، انسجام سازمانی و هماهنگی بین‌بخشی، کسب‌وکارهای طبیعت‌محور، مدیریت مشارکتی و مشارکت جوامع محلی، حفاظت سیمای فرهنگی سرزمین (خدمات فرهنگی، توسعه زیست‌فرهنگی)، اقتصاد سبز (صنعت کم‌کربن، تجارت کربن) و برنامه‌ریزی راهبردی سرزمین.

کلیدواژه‌ها: اسناد فرادست، سند گردشگری، سند محیط‌زیستی، اکورتوریسم، طبیعت‌گردی

مقدمه

دستگاه‌های مرتبط با گردشگری؛ ۸) الزامات تحقق و پیاده‌سازی سند و ۹) راهبردهای کلان و سیاست‌های توسعه گردشگری برای حل چالش‌های مربوط به صنعت گردشگری و یک بخش اقدامات اساسی تنظیم شده است. این سند به سبب ماهیت فرابخشی گردشگری، نیازمند همکاری نهادهای مختلف جهت اجرا و پیاده‌سازی است. از این رو در بخش ۷ که به حوزه‌های همکاری دستگاه‌های مرتبط با گردشگری و زمینه‌های همکاری بین دستگاهی پرداخته است، ۱۹ دستگاه همکار اصلی مشخص و برای هر یک از دستگاه‌های مذکور، تعدادی حوزه همکاری و احکام تعیین شده است. این دستگاه‌ها عبارت‌اند از (هیئت وزیران، ۱۳۹۹):

- ♦ وزارت امور خارجه
- ♦ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
- ♦ وزارت راه و شهرسازی
- ♦ وزارت اطلاعات
- ♦ وزارت کشور
- ♦ نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران
- ♦ مرکز آمار ایران
- ♦ وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی
- ♦ وزارت صنعت، معدن و تجارت
- ♦ وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
- ♦ وزارت آموزش و پرورش
- ♦ وزارت امور اقتصادی و دارایی
- ♦ وزارت جهاد کشاورزی
- ♦ وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی
- ♦ سازمان صدا و سیما
- ♦ سازمان حفاظت محیط‌زیست
- ♦ بنیاد شهید و امور ایثارگران
- ♦ وزارت نیرو
- ♦ معاونت علمی و فناوری رئیس‌جمهور

توجه به اهمیت سند مذکور به عنوان یکی از اسناد بالادستی در زمینه گردشگری و پیامدهای نامطلوب گردشگری ناپایدار و اثرات آن بر محیط‌زیست، در مطالعه حاضر به بررسی موضوعات محیط‌زیستی اشاره شده و مورد بحث در سند راهبردی توسعه گردشگری پرداخته شد.

روش کار

در پژوهش حاضر به منظور بررسی موضوعات محیط‌زیستی اشاره شده در سند راهبردی توسعه گردشگری ابتدا استخراج بخش‌ها و بندهای مرتبط با محیط‌زیست و منابع طبیعی، صورت گرفت. سپس به بررسی گزاره‌های مستخرج مذکور در ۹۰ موضوع شناسایی شده در حوزه

هم‌زمان با اهمیت یافتن صنعت گردشگری طی دهه‌های اخیر که به یکی از صنایع با اهمیت جهان و محرکی برای پیشرفت اجتماعی- اقتصادی تبدیل شده، پیامدهای محیط‌زیستی، اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و سیاسی آن نیز بیش از قبل مورد توجه قرار گرفته است (شفیعی و همکاران، ۱۳۹۵). وابستگی صنعت گردشگری به منابع طبیعی، سرزمین و کیفیت محیط‌زیست بر همه آشکار است. از این رو بازنمایی و میزان توجه به ملاحظات محیط‌زیستی در اسناد فرادست حوزه گردشگری از اهمیت بنیادین برخوردار است. غفلت از اصول پایداری محیط‌زیستی در این اسناد نه تنها می‌تواند منجر به تخریب سرمایه‌های طبیعی و کاهش تاب‌آوری اکوسیستم‌ها و سرزمین شود، بلکه می‌تواند در بلندمدت نیز توسعه گردشگری را با چالش‌های جدی مواجه سازد. از این رو با

محیط‌زیست، که دربرگیرنده ابعاد گوناگون این حوزه

هستند، پرداخته شد. ۹۰ موضوع مورد بررسی عبارت‌اند از:

▪ حکمرانی منابع طبیعی و محیط‌زیست ▪ انسجام سازمانی / هماهنگی بین بخشی ▪ ضوابط محیط‌زیستی ▪ آینده‌نگری و سناریوسازی ▪ حفاظت سیمای فرهنگی سرزمین ▪ بهره‌برداری متعادل، متوازن، سازگار و پایدار ▪ ظرفیت تحمل محیط‌زیست و تاب‌آوری ▪ داده‌نگاری و پایگاه‌های اطلاعاتی ▪ مخاطرات طبیعی ▪ مناطق تحت‌حفاظت ▪ حفظ و ارتقا ذخایر ژنتیکی ▪ حفظ منابع چوبی و سلولزی ▪ مدیریت کوهستان ▪ مدیریت تالاب‌ها ▪ مدیریت بیابان ▪ گیاهان دارویی ▪ آبخوان‌داری ▪ مدیریت سواحل (سواحل مکران) ▪ مدیریت و برنامه‌ریزی جزایر ▪ شیلات و آبزیان ▪ استانداردهای محیط‌زیستی ▪ آلودگی هوا، نور، صوت، اشعه‌های مخرب ▪ آلودگی خاک ▪ آلاینده‌های شهری ▪ مدیریت پایدار منابع زیربستر و ذخایر معدنی ▪ مدیریت مصرف / انرژی ▪ مدیریت دانش و انتقال فناوری ▪ آموزش و ترویج محیط‌زیست و منابع طبیعی ▪ کشاورزی پایدار و امنیت غذایی ▪ ارزیابی اثرات محیط‌زیست (EIA)^۲	▪ ملاحظات محیط‌زیست ▪ دیپلماسی محیط‌زیست / منابع طبیعی / آب ▪ جرم‌انگاری محیط‌زیست و منابع طبیعی ▪ اقتصاد محیط‌زیست ▪ اقتصاد سبز ▪ خدمات اکوسیستمی ▪ توسعه متعادل و متوازن سکونت و جمعیت ▪ پایش محیط‌زیست و منابع طبیعی ▪ ارزیابی ریسک ▪ مدیریت مناطق حساس اکولوژیک ▪ پایش تنوع‌زیستی ▪ مدیریت اکوسیستم‌ها ▪ مدیریت و توسعه پوشش گیاهی ▪ مدیریت جنگل ▪ مدیریت شوره‌زارها و شورورزی ▪ حفاظت آب و خاک ▪ مدیریت منابع آب / امنیت آب ▪ مدیریت پایدار بنادر، سازه‌ها و کارهای دریایی ▪ آبی‌پروری ▪ مدیریت سبز / توسعه سبز / توسعه پایدار ▪ پایش آلاینده‌های محیط‌زیست و طبیعت ▪ مدیریت پسماندها ▪ آلودگی آب و فاضلاب / مدیریت پساب‌ها ▪ آلاینده‌های کشاورزی ▪ سوخت‌های فسیلی (نفت و گاز) ▪ بهینه‌سازی الگوی مصرف ▪ فناوری‌های نوین و هوشمندسازی ▪ مدیریت مشارکتی و مشارکت جوامع محلی ▪ اخلاق محیط‌زیست ▪ HSE^۳: ایمنی، بهداشت و محیط‌زیست	▪ حفاظت از منابع طبیعی و محیط‌زیست ▪ حقوق محیط‌زیست و منابع طبیعی ▪ برنامه‌ریزی راهبردی سرزمین ▪ کسب و کارهای طبیعت‌محور ▪ مدیریت پایدار سرزمین / آمایش سرزمین ▪ ارزیابی توان اکولوژیک ▪ شاخص‌های محیط‌زیستی ▪ بازسازی و احیا و بهسازی طبیعت / سرزمین ▪ گردشگری و طبیعت‌گردی ▪ مدیریت و حفاظت تنوع‌زیستی ▪ زیست‌فناوری / ریزفناوری محیط‌زیست ▪ اقلیم حیاتی و سازگاری با اقلیم حیاتی ▪ مدیریت رودخانه‌ها ▪ جنگلکاری / زراعت چوب ▪ مدیریت مراتع ▪ آبخیزداری و مدیریت منابع آب سطحی ▪ مدیریت منابع آب‌های نامتعارف و مجازی ▪ توسعه دریا پایه ▪ صید و صیادی ▪ چرخه حیات ▪ مدیریت آلاینده‌ها و سلامت محیط‌زیست ▪ آلودگی دریا ▪ آلاینده‌های صنعتی و معدنی ▪ آلاینده‌های نوظهور ▪ انرژی‌های پاک و منابع تجدیدشونده ▪ حمل‌ونقل سبز ▪ ایمنی زیستی ▪ حفاظت مشارکتی ▪ ارزیابی اثرات استراتژیک (SEA)^۱ ▪ کشاورزی و دامداری

¹ Strategic Environmental Assessment

² Environmental Impact Assessment

³ Environment, Health and Safety

نتایج

پرداخته شده که این بخش‌ها و گزاره‌ها در جدول ۱ ذکر

شده است.

بررسی‌ها حاکی از آن بود که از بین ۱۰ بخش این سند، در

مجموع در ۱۱۴ بند و گزاره به موضوعات محیط‌زیستی

جدول ۱- بخش‌ها و بندهای دارای مفاهیم محیط‌زیستی در سند راهبردی توسعه گردشگری

بخش	زیربخش	بند	گزاره
۱	-	-	سند راهبردی توسعه گردشگری با مشخص نمودن خطوط کلان سیاستی براساس حوزه مداخلات اصلی حوزه گردشگری، پایه و مبنای اجرایی شدن برنامه ملی توسعه گردشگری خواهد بود. در این راستا، این سند به منظور ایجاد زمینه تدوین برنامه ملی گردشگری و پیاده‌سازی اهداف آن در پویاترین حالت ممکن و منطبق با رویکرد افزایش بهره‌وری و همچنین دستیابی به شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری تدوین شده است.
۲	ج	-	گردشگری پایدار: نوعی از گردشگری که آثار اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی فعلی و آتی خود را کاملاً مدنظر قرار می‌دهد و در قبال این اثرات مسئول و متعهد است و به تأمین نیازهای بازدیدکنندگان، صنعت گردشگری، محیط‌زیست و جامعه میزبان می‌پردازد.
زیر در معانی	چ	-	برنامه ملی: برنامه ملی توسعه گردشگری، به‌عنوان برنامه اجرایی این سند، شامل تنظیم و تدوین چهارچوب توسعه بلندمدت برای گردشگری و یک برنامه اقدام کوتاه‌مدت برای فعالیت‌ها و اقدامات اولویت‌دار می‌شود.
۳	-	-	ایران به سبب برخورداری از منابع غنی جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی، با تمرکز بر گردشگری می‌تواند با راهبردها و برنامه‌های منظم و منسجم، وابستگی خود را به منابع نفتی کاهش دهد و به‌عنوان یک منبع پایدار از حوزه گردشگری بهره‌مند شود. بنابراین گردشگری باید به سمت توسعه پایدار (اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیست‌محیطی) حرکت کند و در راستای توسعه ظرفیت‌ها و ارتقای قابلیت‌های موجود در زمینه‌های میراث فرهنگی (ملموس و غیرملموس)، میراث طبیعی، دانش‌ها و هنرهای سنتی، فناوری بومی و صنایع دستی گام بردارد. از سوی دیگر، با در نظر داشتن سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه ابلاغی مقام معظم رهبری و لزوم حرکت کشور به سمت اقتصاد بدون اتکا به نفت، صنعت گردشگری می‌تواند نقش اساسی را در تنوع‌بخشی اقتصادی ایفا کند. جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ براساس ارزش‌های حاکم بر کشور، با اتخاذ رویکرد توسعه پایدار، همه جانبه و متوازن، استفاده منطقی از میراث تاریخی، فرهنگی و طبیعی و استفاده حداکثری از مشارکت بخش خصوصی به‌عنوان یکی از پیشران‌های توسعه کشور از نظر توسعه‌یافتگی صنعت گردشگری جزء کشورهای برتر منطقه خواهد بود.
چشم‌انداز	ب	-	صیانت از ارزش‌های ایرانی-اسلامی، تنوع قومی، میراث فرهنگی و طبیعی و احیا، ترویج و توسعه هنرهای سنتی و صنایع دستی
۵	پ	-	رعایت منشور (کد) اخلاق گردشگری
ارزش‌ها	ت	-	تأکید بر الگوی توسعه گردشگری جامعه‌محور
	ث	-	بهره‌مندی و دسترسی عادلانه همگانی به سفر
	ج	-	رعایت اصول توسعه پایدار در گردشگری
	الف	-	اهتمام به تحکیم هویت فرهنگی، حفظ ارزش‌ها، میراث طبیعی، فرهنگی و صنایع دستی
	ب	-	معرفی کشور به‌عنوان مقصد گردشگری و معرفی آثار میراث فرهنگی و طبیعی ایران به سایر ملل
	پ	-	بهبود فضای کسب‌وکار و افزایش اشتغال کارآمد با تأکید بر جوامع محلی، جوانان و زنان در صنعت گردشگری از طریق فرهنگ‌سازی
۶	ث	-	تقویت همکاری‌های نهادی و بین بخشی در راستای توسعه صنعت گردشگری
اهداف کلان	ج	-	تقویت مشارکت بخش عمومی- خصوصی در راستای افزایش رقابت‌پذیری گردشگری
	چ	-	ارتقا کیفیت تجربه گردشگران
	ح	-	همکاری در توسعه متوازن منطقه‌ای کشور

بخش	زیربخش	بند	گزاره
	خ	-	افزایش سهم خدمات گردشگری از درآمدهای ملی
	د	-	تلاش در راستای تحقق اهداف دیپلماسی عمومی و دیپلماسی فرهنگی کشور با بهبود تصویر ذهنی از ایران در سطح بین‌المللی
	وزارت امور خارجه	الف	تهیه بسته اجرایی دیپلماسی گردشگری
	وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی	الف	شناساندن فرهنگ و هنر ایرانی به جهانیان از طریق فعالیت‌های فرهنگی - تبلیغاتی در داخل و خارج از کشور
		ب	بهره‌گیری از ابزار و امکانات به‌منظور ترویج و معرفی میراث فرهنگی و قابلیت‌های گردشگری کشور در سطح بین‌المللی و داخلی
	وزارت راه و شهرسازی	الف	اثرگذاری بر توسعه گردشگری با تهیه و ارائه پیشنهادهای مؤثر بر گردشگری و طرح‌های توسعه شهری و منطقه‌ای به مراجع ذی‌ربط
		ب	توسعه و گسترش زیرساخت‌های حمل‌ونقل گردشگری
	وزارت اطلاعات	ث	تسریع و تسهیل در پاسخ به استعلامات امنیتی متقاضیان تأسیس مؤسسات گردشگری و مراکز اقامتی
	وزارت کشور	الف	فراهم کردن موجبات حفظ امنیت گردشگران
	نیروی انتظامی	الف	تأمین امنیت گردشگران
		پ	نظارت بر اماکن اقامتی و تأسیسات گردشگری
	مرکز آمار ایران	-	احصا و جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات صنعت گردشگری و ارائه آن به دستگاه‌های ذی‌ربط در حوزه گردشگری
	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی	-	توسعه و همگام‌سازی آموزش‌های سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای کشور در حوزه گردشگری با سیاست‌های وزارتخانه (وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی)
۷	حوزه همکاری دستگاه‌های مرتبط با گردشگری	ب	برنامه‌ریزی و اجرای دوره‌های آموزشی مرتبط با گردشگری در مقاطع مختلف دانشگاهی
	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	-	آموزش مفاهیم و ارتقای سواد گردشگری در برنامه‌های آموزشی مدارس
	وزارت آموزش و پرورش	الف	توسعه زیرساخت‌های گردشگری سلامت
	وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی	ب	توسعه و ترویج گردشگری طب سنتی
		پ	تهیه و ارائه داده و اطلاعات مرتبط با حوزه گردشگری
		ت	نظارت مؤثر بهداشتی برای ارتقای کیفی خدمات گردشگری
	وزارت امور اقتصادی و دارایی	-	تهیه بسته مشوق‌های رونق اقتصاد گردشگری با همکاری دستگاه‌های ذی‌ربط
	وزارت جهاد کشاورزی	-	واگذاری اراضی برای طرح‌های سرمایه‌گذاری گردشگری با در نظر داشتن ملاحظات زیست‌محیطی
	سازمان صدا و سیما	ب	آگاه‌سازی و ترویج فرهنگ سفر و گردشگری
	سازمان حفاظت محیط‌زیست	-	مدیریت فعالیت‌های گردشگری در مناطق تحت‌مدیریت سازمان
	بنیاد شهید و امور ایثارگران	ب	برقراری تعامل با نهادها و مؤسسات مرتبط سایر کشورها در جهت توسعه گردشگری صلح و جنگ
	وزارت نیرو	-	بهره‌گیری از ظرفیت پهنه‌های اطراف سد‌ها و تأسیسات آبی برای توسعه گردشگری
	معاونت علمی و فناوری رییس‌جمهور	-	همکاری در زمینه توسعه گردشگری در فضای مجازی و گردشگری مجازی
۷	حوزه همکاری دستگاه‌های	پ	شورای عالی شهرسازی و معماری ایران در بررسی و تصویب طرح‌های توسعه و عمران و مطابق با مطالعات انجام شده، پهنه‌های مناسب استقرار کاربری‌های گردشگری را در نظر بگیرد.
		ت	وزارت راه و شهرسازی سیاست‌های توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل مسافری خود را با لحاظ سیاست‌های توسعه صنعت گردشگری تعیین و اجرا کند.

بخش	زیربخش	بند	گزاره
مرتبط با گردشگری (احکام)	وزارت کشور	الف	طرح‌های مربوط به احداث و بهره‌برداری از تأسیسات گردشگری در مقیاس استانی، صرفاً در شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان طرح، بررسی و تصویب شود.
	نیروی انتظامی	پ	نیروی انتظامی نقاط ناامن و حادثه‌خیز مشخص شده برای گردشگران را به وزارتخانه (وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی) اعلام کند تا نسبت به اطلاع‌رسانی در خصوص آن‌ها اقدام شود.
	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	الف	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری سرفصل‌های مربوط به رشته‌های گردشگری در تمام دانشگاه‌های زیرمجموعه خود را متناسب با نیازهای احصا شده بخش گردشگری کشور، با همکاری وزارتخانه (وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی) بازبینی کند.
	وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی	الف	وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی آمار و اطلاعات مرتبط با گردشگری سلامت را در اختیار دستگاه‌های ذی‌ربط قرار دهد.
		ت	وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی نظارت‌های بهداشتی خود را با هدف حمایت از صنعت گردشگری اعمال کند.
	وزارت جهاد کشاورزی	-	وزارت جهاد کشاورزی (سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری) با همکاری وزارتخانه (وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی)، سازوکارهای مناسب جهت بهره‌برداری مطلوب از عرصه‌های جنگلی دارای ظرفیت اجرای طرح‌های گردشگری را تدوین کند.
	معاونت حقوقی رئیس جمهور	-	معاونت حقوقی رئیس جمهور با همکاری وزارتخانه (وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی)، منشور حقوق گردشگران، ارائه‌کنندگان خدمات و جامعه محلی را همراستا با منشور (کدهای) اخلاق گردشگری تدوین کند و به تصویب برساند.
		الف	سازمان حفاظت محیط‌زیست با مشارکت وزارتخانه (وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی)، دستورالعمل‌ها و ضوابط طبیعت‌گردی در مناطق تحت‌مدیریت را تدوین کند.
		ب	اجرای طرح‌های طبیعت‌گردی در محدوده پهنه‌های تفریحی مناطق تحت‌مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست با اولویت مشارکت جامعه محلی و بخش غیردولتی، پس از طرح و تصویب در کمیته ملی طبیعت‌گردی براساس دستورالعمل مشترک انجام خواهد شد.
	سازمان حفاظت محیط‌زیست	ب تبصره	دستورالعمل‌ها و ضوابط طبیعت‌گردی در مناطق حفاظت‌شده چهارگانه با محوریت کمیته ملی طبیعت‌گردی در صورت لزوم بازبینی و ابلاغ خواهد شد.
		پ	کلیه طرح‌های گردشگری کشور که مشمول انجام مطالعات ارزیابی زیست‌محیطی هستند قبل از صدور مجوز اجرا، مکلف به ارائه گزارش ارزیابی اثرات زیست‌محیطی و اخذ تأییدیه از سازمان حفاظت محیط‌زیست هستند.
		پ تبصره	سازمان حفاظت محیط‌زیست به‌منظور تسریع فرایندهای سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری، حداکثر ظرف دو ماه نسبت به بررسی گزارش و پاسخگویی به متقاضی اقدام کند.
	وزارت اطلاعات	ث	وزارت اطلاعات به‌منظور مدیریت مسائل امنیتی مرتبط با گردشگری و ایجاد هم‌افزایی در رسیدگی به موضوعات امنیتی گردشگران، نسبت به تشکیل کارگروه امنیت گردشگری با مشارکت نیروی انتظامی و وزارتخانه‌های امور خارجه و کشور و وزارتخانه (وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی) اقدام کند.
		الف	وزارت ورزش و جوانان به‌منظور ارتقای امور گردشگری ورزشی، آموزش و توانمندسازی و مدیریت تسهیل‌گری در این حوزه، ضوابط فنی مراکز و جایگاه (سایت‌های) ورزشی را تدوین و تعیین کند. صدور مجوز فعالیت‌های گردشگری ورزشی برعهده وزارتخانه (وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی) است.
	وزارت ورزش و جوانان	پ	وزارت ورزش و جوانان نسبت به معرفی سازمان‌های مردم‌نهاد جوانان علاقه‌مند به فعالیت و همکاری در حوزه گردشگری به وزارتخانه (وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی) و سایر دستگاه‌ها و نهادهای ذی‌ربط اقدام کند.
		ت	وزارت ورزش و جوانان اقدامات لازم برای احیا و توسعه ورزش‌های سنتی و بازی‌های بومی محلی را در راستای توسعه گردشگری ورزشی انجام دهد.

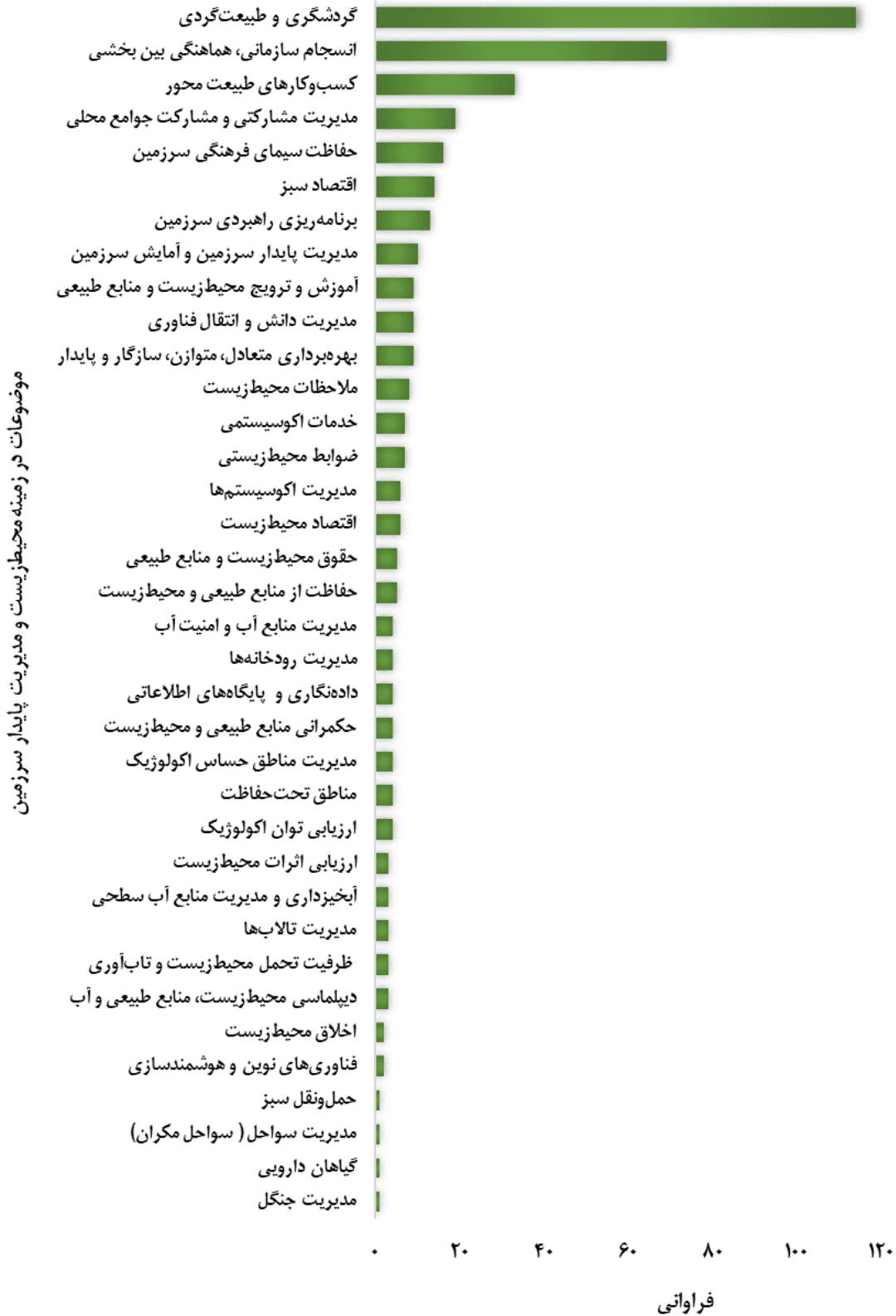
بخش	زیربخش	بند	گزاره
	معاونت توسعه روستایی و مناطق محروم کشور	-	معاونت توسعه روستایی و مناطق محروم کشور با همکاری وزارتخانه (وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی)، بسته حمایتی توسعه اشتغال گردشگری پایدار در مناطق روستایی را تهیه کند.
		الف	وزارت نیرو در راستای استفاده از دریاچه‌ها، سدها و منابع و مجاری آبی برای فعالیت‌های گردشگری نظیر ماهی‌گیری، تفریحی، ورزش‌های آبی و سایر فعالیت‌های گردشگری در چهارچوب قوانین و مقررات همکاری کند.
	وزارت نیرو	ب	وزارت نیرو زمینه استقرار تأسیسات گردشگری در حریم پهنه‌ها، منابع، مجاری و تأسیسات آبی را در چهارچوب قوانین و مقررات فراهم آورد.
		ت	وزارت نیرو در جهت معرفی و واگذاری اراضی همجوار منابع، مجاری و تأسیسات آبی دارای قابلیت گردشگری در چهارچوب قوانین و مقررات همکاری کند.
		پ	وزارتخانه (وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی) نسبت به تدوین ضوابط و استانداردهای آموزشی حرفه‌ای نیروی انسانی مشاغل مرتبط با حوزه گردشگری و نظارت بر اجرای آن‌ها اقدام کند.
		ث	وزارتخانه (وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی) در راستای توسعه حقوق جامعه میزبان نسبت به مدیریت تأثیرات گردشگری اقدام کند.
	وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی	ج	وزارتخانه (وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی) نسبت به تعریف و ایجاد مسیرهای گردشگری شهری روزانه و شبانه اقدام و همه‌ساله به دیگر نهادها اعلام کند تا تأمین امنیت و تقویت زیرساخت‌های مسیرهای فوق به‌عنوان یکی از اهداف مهم در برنامه‌ریزی توسعه‌ای این نهادها مدنظر قرار گیرد.
		خ	وزارتخانه (وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی) با همکاری بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس و بنیاد شهید و امورایثارگران و به‌منظور ارتقای جایگاه گردشگری صلح و جنگ در صنعت گردشگری کشور، در خصوص ایجاد هم‌افزایی بین زیرساخت‌های گردشگری کشور و آثار و یادمان‌های باقی‌مانده از دفاع مقدس (در موزه‌های دفاع مقدس و مناطق جنگی غرب کشور و موارد مشابه) اقدام لازم را به‌عمل آورد.
۸	الزامات تحقق و پیاده‌سازی	-	ایجاد هماهنگی و هم‌افزایی بین دستگاهی در توسعه گردشگری از طریق تشکیل شورای راهبری و نظارت بر تحقق سند راهبردی توسعه گردشگری با محوریت وزارتخانه (وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی) و با حضور دستگاه‌های ذی‌ربط.
۹	راهبردهای کلان و سیاست‌های توسعه گردشگری و اقدامات اساسی برای حل چالش‌های مربوط به صنعت گردشگری / سیاست‌های اجرایی	الف	سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری منطقه‌ای به کمک کارگروه‌های منطقه‌ای (چند استانی) بین ذی‌نفعان کلیدی (دولتی، خصوصی و عمومی)
		پ	انتخاب الگوی مدیریت منطقه‌ای مقصدهای گردشگری
		ت	انتخاب شیوه مدیریت یکپارچه صنعت گردشگری در سطوح فرابخشی و بین بخشی
	توسعه مدیریت گردشگری	ث	واگذاری امور تصدی‌گری به تشکل‌های حرفه‌ای و تخصصی گردشگری با رویکرد مشارکت عمومی-خصوصی (PPP)
		ج	کاهش تمرکزگرایی در حوزه گردشگری از طریق توان بخش خصوصی و سازمان‌های مردم‌نهاد (NGOها)
		چ	اصلاح ساختار قوانین و مقررات به‌منظور تسهیل فرایندهای بخش گردشگری
		ح	انتخاب الگوی توسعه گردشگری جامعه‌محور و به‌صورت درون‌زاد با تکیه بر توانمندسازی جوامع محلی
	توسعه سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری	ب	تسهیل فرایندهای موجود در محیط کسب‌وکارهای گردشگری و افزایش زمینه‌های مشارکت بخش خصوصی
		الف	ایجاد امکان دسترسی همگان به منابع و امکانات گردشگری
	توسعه زیرساخت‌های گردشگری	ت	اعمال ملاحظات زیست‌محیطی در توسعه زیرساخت‌ها و امکانات گردشگری
		ث	ایجاد زیرساخت‌های مورد نیاز مناطق گردشگری از قبیل راه، خدمات رفاهی و اقامتی با استفاده از سرمایه‌گذاری بخش خصوصی

بخش	زیربخش	بند	گزاره
		الف	بهبود کیفیت محصولات و خدمات گردشگری
	توسعه تسهیلات و خدمات گردشگری	ب	استفاده از فناوری‌های نوین در توسعه تأسیسات، خدمات، بازاریابی، مدیریت و سایر بخش‌های مرتبط با صنعت گردشگری
		پ	استفاده از ظرفیت مشارکت جوامع محلی در ارائه خدمات و تسهیلات به گردشگران
		ت	تنوع‌بخشی به خدمات و تسهیلات گردشگری
		الف	تنوع‌بخشی به محصولات گردشگری مبتنی بر اهداف، سیاست‌ها، ارزش‌ها و قابلیت‌های مناطق با مشارکت بخش عمومی و خصوصی (PPP)
		ب	تنوع‌بخشی به فعالیت‌های گردشگری در مقصدهای گردشگری و افزایش مدت ماندگاری و هزینه‌کرد آن‌ها
	توسعه منابع و جاذبه‌های گردشگری	پ	توسعه فعالیت‌های گردشگری براساس ساختار نظام سلسله مراتبی قطب‌ها، محورها و کانون‌های گردشگری
		ت	توسعه محصول گردشگری برای غلایق ویژه با بهره‌برداری از جاذبه‌های منحصر بفرد
		ث	توسعه محورهای گردشگری فرهنگی با تکیه بر منابع تاریخی و فرهنگی منحصر به فرد
		چ	توسعه محصولات گردشگری مکمل، سازگار با هویت و ویژگی منابع اصلی
		ح	توسعه گردشگری علمی در سطوح ملی و بین‌المللی با تکیه بر جاذبه‌های طبیعی و تاریخی در حوزه‌های زمین گردشگری (ژئوتوریسم) و موارد مشابه
	توسعه منابع انسانی	ب	ترویج فرهنگ سفر و گردشگری از طریق آموزش‌های اجتماعی و عمومی
		الف	ورود به بازارهای نوظهور و افزایش سهم بازارهای موجود گردشگری
		ت	تطبیق عرضه و تقاضا گردشگری در طراحی محصول و برنامه‌ریزی بازاریابی
	توسعه برنامه‌های بازاریابی	ث	تقویت دیپلماسی گردشگری کشور
		ج	توسعه و ترویج گردشگری داخلی به‌منظور تقویت شناخت، تحکیم همبستگی، توزیع ثروت و نشاط اجتماعی
	۱	-	یکپارچه‌سازی نظام آماری گردشگری
	۲	-	ارزیابی ظرفیت‌های گردشگری مناطق و اجرای طرح‌های توسعه بر مبنای مزیت رقابتی آن‌ها
	۳	-	استفاده از ظرفیت‌های محلی در قالب شرکت‌های خصوصی و تعاونی‌های محلی جهت سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری
	۴	-	اعطای مشوق به سرمایه‌گذاران، جهت توسعه زیرساخت‌ها و تسهیلات نوین همساز با محیط‌زیست و مصالح بومی
	۶	-	اولویت‌دهی به سرمایه‌گذاران محلی و منطقه‌ای در طرح‌های توسعه گردشگری
	۸	-	پیشنهاد بازنگری قوانین و مقررات جهت افزایش امکان دسترسی همگان به منابع گردشگری عمومی و جلوگیری از بهره‌برداری خصوصی از منابع مانند سواحل و رودخانه‌ها
اقدامات اساسی	۱۱	-	ارتقای استانداردها و کیفیت شبکه و ناوگان خدمات حمل‌ونقل در مقصدهای گردشگری
	۱۲	-	تنوع‌بخشی به خدمات و تسهیلات گردشگری به‌ویژه در زمینه اقامت و پذیرایی جهت تأمین نیازهای گروه‌های مختلف گردشگران
	۱۳	-	استفاده از روش‌های الکترونیکی و افزایش زمینه‌های مشارکت گردشگران و ذی‌نفعان در ارزیابی و اطلاع‌رسانی کیفیت خدمات گردشگری
	۱۴	-	طراحی و توسعه تسهیلات و خدمات اقامتی و پذیرایی با بهره‌گیری از دانش بومی در سطح منطقه‌ای و محلی
	۱۶	-	یکپارچه‌سازی زنجیره تأمین خدمات گردشگری در بستر اینترنت به‌منظور مدیریت بهینه عرضه و تقاضا
	۱۸	-	بسترسازی، تسهیل فرایندها و تقویت زمینه فعالیت شرکت‌های نوافرین (استارت آپ‌ها) در ارائه خدمات

بخش	زیربخش	بند	گزاره
			گردشگری
	۲۰	-	نیازسنجی، طراحی و بازنگاری دوره‌های کوتاه مدت آموزش گردشگری با هدف تربیت نیروی انسانی مورد نیاز صنعت گردشگری و بازآموزی شاغلین این صنعت
	۲۳	-	طراحی و اجرای دوره‌ها و کارگاه‌های آموزشی توانمندسازی نیروی انسانی مرتبط با بخش گردشگری، با مشارکت بخش خصوصی
	۲۴	-	افزایش سطح آگاهی عمومی و فرهنگ‌سازی در زمینه سفر و گردشگری، از طریق تعامل با دستگاه‌ها و نهادهای مرتبط از قبیل وزارت آموزش و پرورش، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران
	۳۰	-	توزیع مطلوب زمانی و مکانی سفرها در مقصدهای گردشگری
	۳۱	-	توسعه انواع فعالیت‌های گردشگری سلامت براساس قابلیت‌ها، مزیت‌ها و بازارهای هدفمند

(خدمات فرهنگی، توسعه زیست‌فرهنگی)، اقتصاد سبز (صنعت کم‌کربن، تجارت کربن) و برنامه‌ریزی راهبردی سرزمین نیز به‌ترتیب بیشترین گزاره‌ها را شامل می‌شدند. کمترین گزاره‌ها نیز مربوط به موضوعات فناوری‌های نوین و هوشمندسازی، اخلاق محیط‌زیست، مدیریت جنگل، گیاهان دارویی، مدیریت سواحل (سواحل مکران) و حمل‌ونقل سبز بود.

نتایج حاصل از بررسی ۹۰ موضوع مذکور در گزاره‌های استخراج شده نشان داد به ۳۶ مورد از موضوعات در این سند پرداخته شده است که فراوانی آن‌ها از ۱۱۴ گزاره تا ۱ گزاره متغیر بود (شکل ۱). موضوع گردشگری و طبیعت‌گردی با ۱۱۴ گزاره بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داد. پس از آن انسجام سازمانی و هماهنگی بین‌بخشی، کسب‌وکارهای طبیعت‌محور، مدیریت مشارکتی و مشارکت جوامع محلی، حفاظت سیمای فرهنگی سرزمین

شکل ۱- نمودار فراوانی موضوعات در زمینه محیط‌زیست در گزاره‌ها

نتیجه‌گیری

سند راهبردی توسعه گردشگری به‌عنوان یکی از اسناد بالادستی حوزه سیاست‌گذاری گردشگری کشور، نقش تعیین‌کننده‌ای در جهت‌دهی به الگوی توسعه این بخش و هم‌راستاسازی آن با الزامات توسعه پایدار ایفا می‌کند. از آنجا که گردشگری وابستگی مستقیم به منابع طبیعی و کیفیت محیط‌زیست دارد، بررسی میزان و نحوه توجه سند به ملاحظات محیط‌زیستی، ضرورتی اساسی در ارزیابی کارآمدی آن محسوب می‌شود. نتایج تحلیل محتوای سند نشان داد که ۱۱۴ گزاره به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم به موضوعات محیط‌زیستی پرداخته‌اند که این گزاره‌ها در تمام بخش‌های سند شامل مقدمه، اصطلاحات، چشم‌انداز، بیانیه مأموریت، ارزش‌ها، اهداف کلان، حوزه همکاری دستگاه‌های مرتبط با گردشگری، الزامات تحقق و پیاده‌سازی سند، راهبردهای کلان و سیاست‌های اجرایی و اقدامات اساسی توزیع شده‌اند. این یافته بیانگر آن است که محیط‌زیست در سند، جایگاهی فراتر از یک ملاحظه حاشیه‌ای داشته و به‌عنوان یکی از پایه‌های مفهومی توسعه گردشگری مورد توجه قرار گرفته است؛ همچنین حاکی از تلاش سیاست‌گذار برای هم‌راستا ساختن توسعه گردشگری با الزامات حفاظت محیط‌زیست و حرکت به‌سوی الگوی گردشگری پایدار و مسئولانه است.

سند مذکور، با تأکید بر اصول توسعه پایدار و لحاظ ملاحظات محیط‌زیستی، ظرفیتی برای هدایت نظام تصمیم‌گیری و حکمرانی گردشگری کشور در راستای صیانت از منابع طبیعی و پایداری سرزمین فراهم می‌آورد و در صورت تکمیل و تقویت ابعاد اجرایی آن، می‌تواند نقش مهمی در ایجاد تعادل و توازن میان توسعه اقتصادی گردشگری و حفاظت و بهره‌برداری خردمندانه از منابع طبیعی و محیط‌زیست کشور ایفا کند. از سویی دیگر نیز جایگاه محیط‌زیست در این سند می‌تواند نشان‌دهنده گذار تدریجی از نگاه بهره‌بردارانه به نگاه توسعه‌ای-حفاظتی (بهره‌برداری خردمندانه) باشد؛ گذاری که تحقق کامل آن، شرط اساسی پایداری بلندمدت صنعت گردشگری در کشور خواهد بود.

منابع

- شفیعی، ز.، فرخیان، ف.، رجایی‌ریزی، م. و موغلی، م. (۱۳۹۵). گردشگری پایدار از تئوری تا تحقق: یک رویکرد انتقادی. جغرافیا، ۱۱۴(۴۹)، ۱۵۲-۱۷۱.
- هیئت وزیران. (۱۳۹۹). تصویب‌نامه در خصوص سند راهبردی توسعه گردشگری. قابل مشاهده در [https://qavanin.ir].

The Environmental Dimension of Strategic Tourism Development Document

Farnoush Attar Sahragard^{1*}, Afshin Danehkar²

1- Ph.D. student, Department of Natural Environment, Faculty of Natural Resources, University College of Agriculture & Natural Resources, University of Tehran, Karaj, Iran

2- Professor, Department of Natural Environment, Faculty of Natural Resources, University College of Agriculture & Natural Resources, University of Tehran, Karaj, Iran

*Corresponding Author's E-mail: attar.farnoush@ut.ac.ir

Abstract

Given the direct dependence of the tourism industry on natural resources, land, and environmental quality, the level of attention paid to environmental considerations in overarching tourism documents is of great importance. Neglecting the principles of environmental sustainability in these documents can reduce the resilience of ecosystems and land and, in the long term, pose challenges to tourism development. The *Strategic Tourism Development Document* was formulated and promulgated in response to the need for a guiding and coherent framework to organize and steer Iran's tourism development process, relying on overarching documents and macro-level policies in this field. In July 2020, the Council of Ministers approved the *Strategic Tourism Development Document*, following a proposal by the Ministry of Cultural Heritage, Tourism, and Handicrafts, and pursuant to paragraph (a) of Article 100 of the Sixth Five-Year Economic, Social and Cultural Development Plan. The document is structured into 10 sections, comprising 114 clauses and statements that address environmental issues. The key themes examined in this document include tourism and nature-based tourism, organizational coherence and intersectoral coordination, nature-based businesses, participatory management and the involvement of local communities in implementation and management, conservation of the cultural landscape (cultural services and biocultural development), green economy (low-carbon industry and carbon trading), and strategic planning of land, environment, and natural resources.

Keywords: Overarching documents; Tourism document; Environmental Document, Ecotourism, Nature-based tourism

Attar Sahragard, F; Danehkar, A. (2025). The Environmental Dimension of Strategic Tourism Development Document. *Zist Sepehr Student Magazine*, 18(2), 6-17.